

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN
DE KENNIS DER GESCHIEDENIS VAN UTRECHT EN OMSTREKEN

1 AUGUSTUS
1941

ONDER REDACTIE VAN:
G. A. EVERS

16^e JAARGANG
N^o 8

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: VAN SPEIJKSTRAAT 20

ROBERT SPENCER, TWEEDE GRAAF VAN SUNDERLAND, TE UTRECHT.

In haar beschrijving van de Nederlanden gaf Marjorie Bowen ¹⁾ een bijschrift bij de reproductie van een door Carlo Maratti in 1670 geschilderd portret van den graaf van Sunderland. Het sluit daar bij het uitvoerige opstel over de provincie Utrecht aan.

„Op den schoorsteenmantel (hunner bescheiden kamer in een klein huis aan de Maliebaan) stond een schets van mylord in zijn jeugd, die mylady overal met zich meenam. Het was een potloodteekening van abt Maratti, schets voor het schilderij te Althorp (Sunderlands landgoed in het graafschap Lincoln), geschilderd toen mylord in Italië was. Hij was genomen in klassieke kleederdracht en in den vollen bloei van zijn schoonheid. Niets kon een grooter contrast vormen dan die schets met de verschijning van mylord, zooals hij er nu uitzag in zijn Hollandsche kleeding.”

Tijdens de regeering van koning Karel II (1660—1685) was Sunderland als staatssecretaris van Engeland opgetreden.

„In dezen man”, schreef Macaulay ²⁾, „spiegelde zich de staatkundige zedeloosheid van zijn tijd op de levendigste wijze af. De natuur had hem, bij een doordringend verstand, een rusteloozen en snooden gemoedsaard en een laag gevoelloos hart gegeven. Zijn karakter had eene oefenschool doorlopen, waardoor al zijne ondeugden tot den hoogsten trap van ontwikkeling gebragt waren. Bij zijne intrede in het openbare leven had hij verscheidene jaren in diplomatische betrekkingen buiten 's lands doorgebragt, en was hij, gedurende eenigen tijd, gezant in Frankrijk geweest.” ³⁾

Onder koning Jacobus II (1685—1688) werd Sunderland tevens lord-president van het hoogerhuis en wist hij 's konings vertrouwen raadsman te worden, tot hij in 1688 wegens zijn dubbelzinnig optreden in ongenade dreigde te vallen.

Een bij zijne intriges passende medewerkster was zijne vrouw, de schoone en rijke Anne, dochter van George Digby, den tweeden graaf van Bristol, met wie hij in 1665 was gehuwd. Zij was „eene listige vrouw, die onder het mom van vroomheid, waar zij zelfs

eenige ernsthafte mannen de oogen door wist te verblinden, kuiperijen van verliefden zoowel als van staatkundigen aard onderhield" ⁴).

Om het koninklijk vertrouwen te herwinnen ging Sunderland, die zich protestant noemde, tot de roomsch-katholieke kerk over, zooals ook de koning bij zijn huwelijk in 1660 eerst heimelijk en in 1671 openlijk had gedaan. Nadat echter weldra bleek, dat hij een verradersrol bleef spelen, achtte Sunderland zich niet meer veilig in Engeland, ofschoon de koning hem wel ontslagen, doch verder ongemoeid had gelaten. Hij wist niettegenstaande zijn wankel geworden financieelen toestand toch een aanzienlijk bedrag bij elkaar te krijgen en vluchtte in November, als vrouw verkleed, naar Holland. Aanvankelijk verbleef hij te Rotterdam, waar hij in Februari 1689 met zijn vrouw gevangen zat, doch spoedig werd vrijgelaten ⁵); in de volgende maand was hij te Amsterdam.

Te Amsterdam veranderde hij opnieuw van godsdienst en gaf „hij zijn voornemen te kennen, om het overschot zijner levensdagen aan boete en gebed te wijden. Van Amsterdam naar Utrecht gegaan, maakte hij daar de algemeene opmerkzaamheid gaande door zijn geregelde verschijning en vrome aandacht bij de godsdienstoefeningen der Hugenoten. Kon men de brieven van hem en zijn vrouw gelooven, zoo had hij voor altijd de wereldsche eerezucht vaarwel gezegd, en verlangde alleen daarom naar zijn terugkeer uit de ballingschap, omdat hij zoo gaarne vóór zijn sterven nog eens het land zou terug zien, waar hij eenmaal het levenslicht had aanschouwd. Mogt het hem vergund worden, zijn onrustig leven te eindigen in de kalme eenzaamheid van zijn landgoed, Althorpe, zijn laatste wensch zou vervuld zijn; en hij wou met vreugde zijn hoofd verbeuren, zoo hij immer de grenzen van zijn eigendom overschreed." ⁶).

Sunderlands kerkgang was voor Marjorie Bowen het uitgangspunt van haar bijschrift.

„Lord Sunderland zat in de groote kerk te Utrecht. Zijn gestalte, eenvoudig in het zwart, onderscheidde zich in niets van al die andere gestalten eenvoudig in het zwart en hij hield het gelaat in zijn hand verborgen, terwijl hij in devote houding voorover gebogen zat.

„Lang, zwaar en eentonig murmelde de preek voort zonder eenige verheffing of daling in het stemgeluid van den spreker. De groote gewitte ruimte van de verminkte kerk was vervuld van het kleurlooze middaglicht, dat ongehinderd door de hooge vensters van gewoon glas stroomde.

„Toen de dienst was afgeloopen en de overvolle banken leegliepen, en een dichte stemmige menigte van rustige menschen de kerk uitstroomde in de helle zon van den loomen achtermiddag,

toen eerst wierpen enkele kerkgangers een kouden, onderzoekenden blik op den verbannen staatsman, die zich zoo gedwee tuschen hen bewoog.

„Mylord bleef het langst zitten, terwijl hij nu en dan eens zuchtte en telkens zijn mooie hand als in een opwelling van devotie voor zijn gelaat hield.

„De predikant daalde af van den preekstoel en begroette zijn doorluchtigen bekeerling. De vleiende manieren van mylord, die twee koningen hadden betooverd, hadden ook den Calvinistischen geestelijke ingepakt, die, streng en kortzichtig als hij was, kleurde van genoegens bij het aanschouwen van mylords boetvaardigheid, die immers zijn eigen welsprekendheid had teweegebracht.

„Samen verlieten zij de kerk.

„Zij namen afscheid bij de beroemde Maliebaan, en de graaf, die den Hollander minzaam nog even staande hield op den drempel, dankte dezen in de vriendelijkste bewoordingen voor de stichting, die zijn preek hem had verschaft.

„Mylady was tehuis en zat alleen in de donkere, stijfgemeubeleerde kamer. Evenals mylord had zij, wat haar nog van haar schitterende schoonheid was gebleven, trachten te verbergen achter een puriteinsch kleed. Zij had thee gezet en zuchtte over een pakket brieven — de laatste brieven van thuis.

„Ik weet niet, zeide de gravin, hoe ik het zal uithouden.

„Och kom, antwoordde mylord met zijn liefsten glimlach, het is zeer amusant. Als je kunt leeren slapen, recht op zittend en met open oogen, is het best uit te houden in een Hollandsche kerk. Utrecht is een allergezelligste stad. Daarenboven, wij zullen hier niet lang blijven.

„Wij kunnen onmogelijk naar Engeland terugkeeren.

„Mylord trok de fijne wenkbrauwen op. Hij dacht, dat, als hij twee Engelsche koningen naar zijn hand had gezet, hij het ook wel zou klaarspelen met den derden, maar hij liet zich hierover niet uit, ook niet tegenover zijn vrouw.”

Inderdaad waagde Sunderland zich weer in Engeland te vertoon, nadat daar, na de troonsbestijging door Willem III, de gemoederen allengs tot rust waren gekomen. Weliswaar was hij met name uitgesloten van de overigens vrijwel algemeen uitgevaardigde amnestie, doch hij vermoedde terecht, dat hij nu niets meer te vreezen had. In April 1691 kwam hij in Engeland terug en verbleef hij aanvankelijk op zijn landgoed, doch na enkele maanden verscheen hij weer in den kring der hovelingen en een jaar later ging hij ook weer aan het politieke leven deelnemen. Hij stierf in 1702 op 62-jarigen leeftijd ⁷).

Sunderlands verblijf te Utrecht wordt ook door verschillende geschiedschrijvers verhaald, maar bijzonderheden worden nergens

genoemd en Bowens mededeelingen daaromtrent worden niet door eenige aanwijzing bevestigd, dus ook niet door gegevens uit Utrechtsche archivalia aangevuld. E.

1) M. Bowen, De Nederlanden (gezien door de oogen eener Engelsche). Causerieën over de elf provinciën. Dl. II. 's-Gravenhage [, 1926]. 8°. Blz. 29—31.

2) Th. B. Macaulay, Geschiedenis van Engeland, sedert de troonsbestijging van Jakobus II. Naar het Engelsch, met aanteekeningen. Dl. I. 's Gravenhage, 1851. 8°. Blz. 255.

3) T. z. pl. Dl. III-1853. Blz. 312.

4) T. z. pl. Blz. 236—237.

5) P. L. Müller, Wilhelm III von Oranien und Georg Friedrich von Waldeck. Bd. II. Haag, 1880. 8°. Blz. 134 en 137.

6) T. z. pl. Dl. V-1857. Blz. 247—251.

7) Th. Seccombe, Robert Spencer, second earl of Sunderland (1640—1702). In: Dictionary of national biography. Vol. LIII. London, 1898. 8°. Blz. 368—377.

HOE EEN SILEZISCH STUDENT IN 1664 TE UTRECHT KWAM.

Friedrich Lucä, in zijn tijd en in zijn geboorteland Silezië een theoloog en historicus van naam, eindigde zijn door de tijdsomstandigheden nogal bewogen leven in 1708 als predikant te Rotenburg. Ook zijn eigen lotgevallen heeft hij uitvoerig beschreven, welke beschrijving anderhalve eeuw na zijn dood door een nazaat is openbaar gemaakt ¹⁾. Aan het daarin voorkomende hoofdstuk (blz. 40—50): Meine Studien zu Nimwegen und Utrecht, zijn de volgende bijzonderheden ontleend.

In 1644 geboren te Brieg, waar zijn vader leeraar aan het gymnasium was, studeerde Friedrich, na dat gymnasium afgeloopen te hebben, aanvankelijk, van 1662 tot 1664, aan de Heidelbergsche universiteit. Om zijne studie te voltooien, vermoedelijk om den doctorstitel te verwerven, trok hij in het laatstgenoemde jaar naar Nijmegen, waar enkele jaren tevoren een hoogeschool was opgericht. Ze was in 1655 als illustre school van het kwartier Nijmegen gesticht, in 1656 tot kwartierlijke akademie en universiteit verheven, doch werd reeds in 1679 opgeheven. Toen Lucä er in April van 1664 aankwam, volgden er, blijkens zijne aanteekeningen, dertig studenten de colleges van vier professoren in even zoovele faculteiten.

De stad Nijmegen en hare inwoners bevielen den jongen student wel, maar de hoogeschool niet, omdat ze niet het recht bezat „Doktores zu promoviren und Magistros zu creiren”. Bovendien waren de studenten allemaal jongens, die juist de schoolbanken hadden verlaten. In de stad heerschte de zwarte dood en in bijna alle straten stonden voor vele huizen lijkbaren, om aan te geven, dat daar pestlijders verpleegd werden, wat hem angstig maakte en afkeer van de stad wekte.

Lucä bewoonde een kamer bij den praeceptor der Latijnsche

school Bolten en at bij een „Stadtcapitain”, die ten zijnen huize tafel hield. Een tafelgenoot, Stephan von Hartfeld, die zich te Nijmegen evenmin behagelijk voelde, was dan ook heel gauw besloten met Lucä naar Utrecht te trekken en daar logies te zoeken.

Op een prachtigen Meimorgen vingen zij den 12 mijl langen tocht te voet aan, om tegen den avond te Wijk (bij Duurstede) aan te komen en te overnachten. Daar vorderde de waard den volgende morgen een halven rijksdaalder voor het nachtverblijf en naar de reden van de voor dien tijd blijkbaar zeer hooge logieskosten gevraagd, antwoordde hij: gij hebt geslapen in het bed, waarin vroeger de tegenwoordige koning van Engeland geslapen heeft; een ieder, die des nachts van dat bed gebruik maakt, moet een halven daalder betalen; dat is een aan dit huis verbonden verplichting. Zij betaalden zonder verder protest, doch verklaarden liever op stroo gelegen te hebben, wanneer hun vooraf eenige mededeeling van dit eigenaardige gebruik was gedaan. Welk Wijks hotel eertijds het voorrecht heeft genoten den koning van Engeland te herbergen, is niet meer bekend. Karel II heeft een groot deel zijner ballingschap, gedurende de jaren 1650 tot 1660, in de Nederlanden doorgebracht en ook meermalen door Utrecht gezworven. In de stad Utrecht moet hij vaak bij Meerewyk, die „hospes in den Engel even buyten de Katryne poort”, aan den Vleutenschen weg, was, gelogeed hebben ²⁾.

Blijkbaar goed uitgerust, wandelden Lucä en Von Hartfeld verder, om tegen den middag Utrecht te bereiken. Onderweg verwonderden zij zich over het goede vertouwen der bewoners van stad en land: overal vonden ze de deur open en niemand vroeg naar hun herkomst of bedoeling. Te Utrecht vonden ze weldra een goed onderdak bij den schilder Friedrich Mathiesen in de Roode leeuw, vermoedelijk aan de noordzijde der Potterstraat, waar tot in het midden der 18de eeuw een huis van dien naam heeft bestaan. Daarna keerden ze, weer te voet, naar Nijmegen terug om hun bagage te halen, maar wachtten ze zich er wel voor, om te Wijk het logement met het koninklijke bed weer op te zoeken.

Nog in dezelfde maand waren ze te Utrecht gevestigd en lieten beiden zich, volgens de verklaring van Lucä zelven, bij den rector magnificus Regnerus van Mansvelt, als studenten der hoogeschool inschrijven. Lucä's inschrijving bij het begin van den nieuwen cursus in Maart 1665 wordt door het Album studiosorum ³⁾ bevestigd, doch van Von Hartfelds officieele studentschap is geen spoor te vinden. Wanneer Lucä hem geen edelman uit Kleef had genoemd, dan zou er wel eenige aanleiding zijn hem te identificeren met „Stephanus ab Hartevelt, Daventriensis”, die den 9den Mei 1663 als leerling van het athenaeum te Deventer was ingeschreven ⁴⁾.

Zeer waarschijnlijk was de inschrijving van Lucä noodig, om te kunnen disputeeren en had Lucä dat dispuut noodig, om aan geld te komen. Dat in het Latijn gevoerde dispuut vond onder leiding van Frans Burman, hoogleeraar in de theologie, plaats, en als gewoonlijk verscheen de disputatie ook in druk. Door ze aan den hertog Christiaan zu Lignitz und Brieg, en diens zoon George Wilhelm op te dragen, verwierf hij zich een schenking van honderd rijksdaalders. Hij noemde den hertog zijn peet en zijne studie werd dus blijkbaar ook door dezen bekostigd.

In zijne levensbeschrijving vertelde Lucä ook uitvoerig over de stad en hare hoogeschool, evenals over zijne belevenissen in Utrecht, aardige bijzonderheden die in het door „Oud-Utrecht” uitgegeven boek over Vreemdelingen in Utrecht beter tot haar recht zullen komen.

Na met zijn studievriend eerst nog een reis van vier weken door Brabant, tot Brussel toe, te hebben gemaakt, vertrok hij in den nazomer van 1665 alleen naar Leiden, verbleef daar langer dan een jaar en keerde hij in 1667 langs een grooten omweg door Noord-Duitschland naar zijn vaderstad terug.

1) Der Chronist Friedrich Lucä. Ein Zeit- und Sittenbild aus der zweiten Hälfte der siebenzehnten Jahrhunderts. Nach einer von ihm selbst hinterlassenen Handschrift bearbeitet und mit Anmerkungen nebst einem Anhang versehen van Dr. Friedrich Lucä. Frankfort a. M., 1854. (XVI en 354 blzn.) 8°.

2) Gemengelde Parnas-loof . . . 2de druk. Amsterdam, 1716. 8°. Blz. 10.

3) Album studiosorum academiae Rheno-Traiectinae . . . Utrecht, 1886. 4°. Kol. 58.

4) J. C. van Slee, De illustre school te Deventer, 1630—1878. 's-Gravenhage, 1916. 8°. Blz. 220.

UTRECHT IN ROMANVORM.

HERMAN DE MAN, Geiten. Amsterdam, 1940. 8°.

Dit boek is de geschiedenis van een daglonersvrouw, Geitemie, die vele kinderen heeft, maar haar oogappel is haar jongste dochter. Deze verschaft haar oorspronkelijk veel vreugde en zij is zo trots op dit kind, dat zij niets kwaads van haar wil of kan zien. Deze toegeeflijkheid wordt echter niet beloond, want het loopt met Aagje niet goed af, zij doet haar moeder grote schande aan.

De reden nu waarom dit boek in „Oud-Utrecht” besproken wordt, is, dat het voor een belangrijk deel speelt in de stad Utrecht. Geitemie en haar dochter wonen in de omtrek van Utrecht. Deze Aagje heeft een aangeboren handelsgeest en nadat zij eenmaal toevallig haar bokkewagen heeft verkocht voor zóveel geld, dat zij er een veel mooiere voor kan terugkopen, kan zij aan de verleiding steeds weer te verhandelen geen weerstand bieden. Eens kwam ze op haar negotiereis toevallig in Utrecht en ook daar verkocht ze een bokkewagen en daarna nog vele. En toen ze te oud was geworden voor een bokkewagen kocht ze antieke dingen bij de boeren op om ze in Utrecht bij particulieren en bij antiquairs te verkopen. De schrijver vertelt ons haar belevenissen op boeiende wijze en iemand, die Utrecht kent zal haar met meer plezier volgen op haar zwerftochten door de stad dan iemand, die er vreemd is in het Sticht.

A. K.

BOEKAANKONDIGING.

G. A. Evers, *Utrecht als koninklijke residentie*. Het verblijf van Lodewijk Napoleon te Utrecht, 1807—1808. Utrecht, 1941. (208 blzn. met portrn. en afbn.) 8^o.

Dat de heer Evers een autoriteit was op het terrein van de geschiedenis van het Koninkrijk Holland, inzonderheid voorzoover dit Utrecht bestrijkt, was den kenners van zijn geschriften genoegzaam bekend. Dat hij nog zóóveel wetenswaardigs op dit gebied *in petto* had, is de verrassing geweest, die zijn jongste pennevrucht heeft gebracht. Toch geeft de inhoud ervan niet alléén nieuws. Eenige reeds vroeger door hem gepubliceerde studies zijn er uitgebreid en herzien in opgenomen of, niet geheel, in het boekje verwerkt, wat aan de compositie ervan niet ten goede komt. Evenwel het kon moeilijk anders en belangstellenden in de geschiedenis onzer stad in een tijdperk, toen haar betekenis verre uitging boven die van een gewestelijk centrum, zullen den schrijver dankbaar zijn voor het gebodene, al is dan ook Utrecht op het einde van het jaar 1807 en het begin van 1808 slechts luttele maanden de residentie van den Koning van Holland geweest en al geeft het verhaal van die maanden toch eigenlijk wel een zieligen kijk op de persoon van Napoleons broeder en van de wijze, waarop hij zijn goede bedoelingen heeft trachten te verwezenlijken. Eén indruk dringt zich bij de lezing van het aardig uitgevoerde en overvloedig en goed geïllustreerde werkje sterk naar voren: wat weten we eigenlijk weinig van de dingen, die nog maar

een goede eeuw achter ons liggen, hoe fragmentarisch is onze kennis van gebeurtenissen in een tijd, waarin men waarlijk de beteekenis, die een goed bewaard en geordend bronnenmateriaal voor het nageslacht moest opleveren, toch wel besepte? Hoe dikwijls hooren wij niet den heer Evers zeggen: hoe het verder is gegaan, heb ik niet kunnen naspeuren, hoe het eigenlijk met dit of dat is afgelopen, heb ik niet vermogen te weten te komen? En toch hebben tal van archieven in binnen- en buitenland voor hem open gestaan en beschikte hij over een vrij aanzienlijke hoeveelheid gedrukte relazen.

Dat intusschen het verhaal van het gebeuren in die jaren, waarin de schr. zoo thuis is, over het geheel een kleurig en levend beeld vertoont, danken wij aan de gelukkige omstandigheid, dat als achtergrond van het beschrevene de heer E. het bekende „Dagverhaal” van den Utrechtschen apotheker Hendrik Keetell heeft kunnen gebruiken, waarover en over wien de belangstellende lezer in het woord Ter inleiding zoo noodig naders kan vernemen. Maar men bedenke echter wèl dat, hoezeer Keetell veelal in détails weet te verhalen, hij toch niet meer dan een brave burgerman was, die van de dingen van den dag, die hij beleefde, alleen maar de uiterlijke verschijning vermocht te boek te stellen. *Mémoires*, waar we als geschiedbron veel aan hebben, hoezeer zij altijd een subjectief karakter blijven vertoonen, zijn in onze historiographie helaas! *rarae aves*.

Ik zal wel niet mistasten, als ik veronderstel, dat de belangstelling in den tijd van koning Lodewijk bij den heer

Evers wakker is geworden, sedert hij zijn ambtelijke loopbaan was begonnen aan de Utrechtsche universiteitsbibliotheek, welker huidige en vroegere behuizing en naaste omgeving in het stadsbeeld luide nog van „Koninklijk Paleis” spreken. Beter dan iemand kon hij zich ter plaatse oriënteren en hij heeft dit met talent gedaan. Het is dan ook te verwachten, dat het grootste deel zijner lezers zich wel het meest aangetrokken zal voelen door de uitvoerige beschrijving, gestaafd door een belangwekkend illustratief materiaal, van dit ietwat potsierlijk paleis, dat daar langs Drift en Witte-vrouwenstraat in elkander werd geflanst, niet minder door het verhaal van Utrechts stadsleven bij de komst van den Koning en tijdens diens verblijf alhier, zooals ook 's schrijvers relaas van het bestaan van den ephemeren Koninklijken Schouwburg van Utrecht, eerst in de zgn. tent van Koppedrajer, later in het koor van de voormalige Mariakerk, de aandacht van velen zal boeien, vooral nu sinds kort de tentoonstelling in den foyer van den stervenden ouden, stedelijken Schouwburg op het geval weer eens de aandacht heeft gevestigd. Ook wat verhaald wordt van wat onze stad heeft kunnen bemerken van 's konings teedere zorgen voor zijn wankele gezondheid, van wat het heeft kunnen meeleven van zijn tragisch huwelijksleven, en wat medegedeeld wordt over de Koninklijke menagerie en haar peripetieën, een heerlijk voorbeeld van Lodewijks dilletantische beuzelarij en spilzucht, waar de Hollandsche Sijmen goed voor was, dat alles zal, en terecht, bij het lezende publiek zijn weg wel

vinden. Maar toch, meen ik, dat de waarde van het werk van den heer E. wel in hoofdzaak moet gezocht worden in de hoofdstukken van zijn boek, gewijd aan de eerste Hollandsche Jaarbeurs 1808 en aan de Utrechtsche nijverheid op de Hollandsche jaarbeurzen (alhier en te Amsterdam) van 1808 en 1809, waarvoor hij over de beste documentatie, en deze zelfs niet eens een volledige, kon beschikken.

Deze hoofdstukken geven het nijpend verhaal van het diep verval van de vaderlandsche nijverheid en van de Utrechtsche in het bijzonder in den Franschen tijd, van haar hardnekkig doch vergeefsich pogen om het hoofd boven water te houden en, de eerlijkheid gebiedt het te erkennen, van het goed bedoelde en lang niet onverstandig uitgevoerde streven van den ongelukkigen vorst en diens ministers, om zijn onderdanen te redden van den economischen, in ieder geval commercielen en industrieelen ondergang, waartoe de politiek van zijn keizerlijken broeder hen scheen te zullen veroordeelen.

Men zegt, dat er in deze dagen meer gelezen wordt dan voorheen en het verblijdend debiet van 's heeren Evers studies schijnt deze meening te komen bevestigen.

Mogen de bovenstaande regelen behalve als een opwekking tot lezing van het besproken boek voor wie er nog geen kennis van namen, mede als een gelukwensch bedoeld zijn aan den man, die in zijn vruchtbaar leven reeds tevoren zooveel gedaan heeft, om Utrechts burgerij nader tot de geschiedenis harer stad te brengen.

W. A. F. B.